

LIETUVOS
NEPRIKLAUSOMYBĖS
100-MEČIO AKIMIRKOS

2018 metais rengiantis minėti Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmetį Prezidentė Dalia Grybauskaitė paragino visus šalies žmones švęsti linksmi ir išradingai. Miestų ir kaimų gyventojai atsiliėpė į šį raginimą ir ne tik ruošėsi dalyvauti oficialiuose šventiniuose renginiuose, bet ir patys ėmėsi įvairiausių iniciatyvų. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos archyvo skyriaus darbuotojoms kilo mintis surinkti proginę Lietuvos Nepriklausomybės 100-mečio kolekciją, kurioje atsispindėtų Vasario 16-osios, Kovo 11-osios iškilmėse ir kituose šiai progai skirtuose renginiuose dalyvausiančių žmonių įspūdžiai, ir buvo išplatintas štai toks kvietimas:

Elektroniniu paštu siųskite mums 2018 metais įamžintą medžiagą: šventinių renginių garso bei vaizdo įrašus, papuoštų namų, salių, aikščių, gatvių nuotraukas, įvairius proginius kūrinius – eiles, dainas, sveikinimus, linkėjimus ir kt. Laukiame ir nuotraukų iš senelių ar prosenelių albumų, kuriose įamžintos prieškario Nepriklausomos Lietuvos šventės!

Prieš šimtą metų nuotraukos buvo skirtos ilgam atminimui, dabar fotografuojamės, kad pasidalintume akimirkomis su draugais. Tačiau jas galite siųsti ne tik artimiesiems, bet ir archyvarams. Dar visai neseniai vieni kitiems rašydavome sveikinimo atvirukus, dabar siunčiame elektroninius laiškus, žinutes. Jos taip pat gali išlikti ateičiai, tad persiųskite jas Lietuvių tau-

tosakos rankraštynui. Seniau rašytus popierinius dienoraščius dabar pakeitė tinklaraščiai. Tad savo įspūdžius ir išgyvenimus sudėkime į bendrą Lietuvos 100-mečio dienoraštį.

Siunčiamą medžiagą aprašykite, nurodykite susijusius asmenis, vietovę ir datą. Vertingiausios medžiagos siuntėjus apdovanosime Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidiniais ir lietuviškais suvenyrais.

Vasario mėnesį gražiausi miestų pastatai buvo apšviesti geltonomis, žaliomis ir raudonomis šviesomis, įstaigų salės, įvairios viešosios erdvės išpuoštos trispalvėmis kompozicijomis, mokyklų ir bibliotekų languose mirgėjo karpiniai, gėlės, paukščiai, širdelės... O šventės dieną – Vasario 16-ąją – prie namų suplevėsavo valstybinės vėliavos, į gatves išeinantys žmonės pasidabino trispalvėmis kepurėmis, šalikais, pirštinėmis, kojiniomis... Kavinės lankytojus viliojo trispalvėmis gėlių puokštėmis ar žvakelėmis papuoštais stalais, įvairiais tradiciniais lietuviškais patiekalais. Panašiai buvo papuošti ir namai, ne viena šeima susirinko prie pietų stalo vilkėdama tautiniais drabužiais, ne viena šeimnininkė pagamino trisluoksnį tortą. Gražiai, išradingai visa Lietuva šventė ir Kovo 11-ąją – tądien vyko koncertai, parodos, viktorinos, bėgimai ir pėsčiųjų žygiai laisvės gynėjams atminti.

Šeimos ir bendruomenės fotografovo savo aplinką, šventinius renginius ir mielai siuntė vaizdus Lietuvių tautosakos rankraštynui. Atsiųsta ne tik nuotraukų, bet ir nufilmuotos bei sumontuotos vaizdo medžiagos. Panašu, kad tokie vaizdi-

niai „pasakojimai“ pamažu keičia anksčiau įprastus žodinius išpūdžius, prisiminimus. Daug mažiau atsiųsta sveikinimų, tačiau šio žanro kūrinius žmonės noriai skelbė socialiniuose tinkluose, tad kelis šimtus Vasario 16-osios ir Kovo 11-osios proga juose skelbtų sveikinimų surinko archyvo darbuotojos. Sveikinimai dažniausiai buvo sukomponuoti pačių sveikintojų iš pasirinkto vaizdo ir prie jo priderinto teksto, tad atrodė tarsi įprasti atvirukai.

Kaip ir visos Lietuvos įstaigos, visuomeninės organizacijos, draugijos, bendruomenės, Vasario 16-ąją paminėjo ir Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas. Šventės išvakarėse Instituto pastatas, kuriame vyko pirmoji lietuvių dailės paroda (1907), buvo papuoštas dviem didelėmis vėliavomis: 1918 m. patvirtinta trispalve ir istorine Lietuvos vėliava su Vyčiu. Konferencijų salėje darbuotojus ir svečius pasveikino Instituto direktorė Aušra Martišiūtė-Linartienė, prisiminimais apie Vileišių šeimą pasidalijo garbinga viešnia, Jono Vileišio dukra Rita Vileišytė, o Dainius Razauskas perskaitė paskaitą „Gediminaičių stulpų simbolika“. Po oficialiosios renginio dalies vaišintasi trispalviu tortu, dainuotos patriotinės dainos. Institute vykusio Vasario 16-osios minėjimo nuotraukos ir filmuota medžiaga taip pat bus saugoma Nepriklausomybės 100-mečio kolekcijoje.

Metams įpusėjus, kolekcija tebebildoma. Įspūdingiausios medžiagos siuntėjus ketiname apdovanoti rudenį, vykstant tradicinei Tautosakos savaitei.

Austė Nakienė

XIV PRIGIMTINĖS KULTŪROS SEMINARAS „PRIGIMTINĖ KULTŪRA TAUTOS GLĖBYJE“

2018-uosius metus prigimtinės kultūros seminaras darbą pradėjo proginiu renginiu, skirtu Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui. Keturioliktasis seminaras „Prigimtinė kultūra tautos glėbyje“ įvyko sausio 27–28 dienomis Užutrakio dvairo sodyboje (Trakų r.) ir siekė pažvelgti į prigimtinės kultūros santykį su tauta ir valstybe. Seminarą pradėjo Viktorija Daujotytė pranešimu „Dvasinis lietuviybės turinys (formavimasis, kitimas)“. Ji pabrėžė, kad prigimtinė kultūra, išaugusi iš žemės, negali ignoruoti valstybės. Jei žmogus gyvena iš savęs ir sau, savaimingai sklindantis prigimtinės kultūros ratilai yra dirbtinai sustabdomi. Šiuolaikinis lietuviškumas neretai vis dar tebėra etnografinis, netgi buitinis (pvz., kaip kulinarinis paveldas). Tautai reikalinga poezija, mitai, be to, ji negali pakilti iki aukštosios savivokos. Pasak profesorės, lietuviškumą sunku kaip nors apibrėžti – taip jį pražudome. Be galo svarbu yra nesusisaurinti ir neatskirti savęs nuo pasaulio, išlaikyti vidinį lietuviškumo erdvumą. Turėti ir savivertę, ir savikritiškumą.

V. Daujotytės mintis tęsė Naglis Kardeelis pranešime „Kalba ir prigimtinė tautos kultūra“. Pasak jo, tauta išlieka savimi tik tada, kai ji oriai stovi kitų tautų akivaizdoje ir gerbia kitas tautas, kai save suvokia kaip nestokojančią, savipakankamą. Iš savo vertingumo suvokimo ir iš gebėjimo dalytis kyla tautės ir jos kultūros atvirumas kitoms. Kultūra, kaip ir kalba, gali būti tiek uždara, tiek atvira vienu metu. Kalba yra uždara kaip sistema, tačiau ji yra atvira naujoms realijoms – plečiasi, turtėja žodynas. Atvirumo ir uždarumo, tautinių ir universaliųjų vertybių nereikia priešinti.

Tauta – mažasis universumas, todėl prieš-prieša tarp tautinių ir universaliųjų vertybių neįmanoma. Žmogus pasiekia universaliuosius prigimties šaltinius susisiedamas su savo kilme. Todėl prigimtis yra ne tik duotis, bet ir užduotis.

Aurimo Švedo pranešimas „Lietuvos visuomenės istorinės kultūros formavimosi ypatumai XXI amžiuje“ iš filosofinės dimensijos perkėlė į šiuolaikinius istorijos apmąstymus. Istorija šiandien išsprūdo iš istorikų rankų – ją kuria pati visuomenė. Globalizacija, medializacija, gyvo santykio su praeitimi irimas apsunkina arba daro nebeįmanomą atminties ir vertybių perdavimą iš kartos į kartą. Tarsi gavę lego detalių dėžutę, patys lipdomės tapatybę, nors turimos inžinerinės konstrukcijos ir yra nepatikimos. Tokia būklė kelia priešingus aktyvios ginties ir kaitos atsakus. A. Švedo nuomone, V. Daujotytės ir N. Kardelio pranešimai atskleidė, kad gali būti ir trečia – tarpinė laikysena, suderinanti aktyvią gintį su kūrybiškumu. Kūryba ir saugojimas gali eiti drauge.

Pirmąją seminaro dieną užbaigė apskritojo stalo pokalbis „Mūsų tautiškumas kalboje, kultūroje ir politikoje“, kurio metu Vykintas Vaitkevičius kalbino tris pašnekovus – Jurgį Pakerį, Justiną Dementavičių ir Vytautą Sinicą. Pokalbiu siekta aptarti tris skirtingus tautinio tapatumo dėmenis ir jų tarpusavio santykius. J. Pakerys pabrėžė, kad tautos nuo seno buvo identifikuojamos kalbiniu požiūriu. Tai išlieka svarbu ir šiandien. 2016 m. Europos šalyse atlikta apklausa rodo, kad žmonės dažniausiai linkę savo tautinę tapatybę sieti su kalba, o ne su tradicijomis, religija ar gimimo vieta (pvz., net 86 procentai apklaustų olandų pabrėžė kalbos svarbą ryšiui su savo tautybe nusakyti). Kalbai išlikti itin reikšmingi trys dalykai: gyvybinga, stipri populiacija, lietuvių kalba kaip dėstymo kalba moky-

klose ir valstybinis kalbos statusas, nuo kurio priklauso kalbos vartojimas teisės, žiniasklaidos ir kitose sferose. V. Sinica kalbėjo apie tai, jog šiuolaikiniame nacionalinių valstybių pasaulyje tautos gali nusistatyti taisykles, kurios yra palankiausios jų vertybėms. Tačiau reikėtų skirti politinę ir kultūrinę tautą; politinė lietuvių tauta, atsiradusi XIX a., turi tarnauti kultūrinei tautai, nes yra sukurta jos pagrindu. J. Dementavičius abejojo, ar kultūros ir politikos atskyrimas yra įmanomas; pavyzdžiui, XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje kultūrininkai ir politikai buvo tie patys asmenys. Nors skiriamas etnis ir politinis tautiškumas, tačiau geriau išsiziūrėjus ši skirtis nėra akivaizdi. Anot jo, politinė kultūra negali būti tautiška, nes ji universali.

Antroji seminaro diena atvėrė istoriškąją tautos ir prigimtinės kultūros santykio pusę. Gediminas Petrauskas perskaitė pranešimą „Ieškant pagoniškosios Lietuvos savasties, arba Žvilgsnis į mirusiųjų deginimo paprotį“, iš kurio išaiškėjo itin svarbus šventosios ugnies vaidmuo XIII–XIV a. kuriantis Lietuvos valstybei ir lietuvių tautai, kuri formavosi yrant riboms tarp atskirų gentinių žemių ir nykstant žemgalių, sėlių, kuršių, jotvingių kalboms. Tuo metu įsigalėjęs šventosios ugnies kultas keitė religinę pasaulėžiūrą visoje Lietuvos teritorijoje ir yra iki šiol neįvertintas veiksnys, galėjęs palikti pėdsaką tuo metu steigiamoje lietuviškoje politinėje tapatybėje.

V. Vaitkevičiaus pranešimas „*Sens Rambyne, tu garsingai, būsi visad mums viltis: žymiausios tautos šventvietės istorija*“ taip pat nagrinėjo prigimtinės religijos svarbą telkiant tautą ir atskleidė, kaip XIX a. antrojoje ir XX a. pirmojoje pusėje Rambyno kalnas pasitarnavo kaip lietuvių tautą konsoliduojanti šventa vieta, kuri po Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos skambiai ir

pagrįstai buvo vadinama Tautos šventove. Seminarą baigė Dainiaus Razausko pranešimas „Dvasinė tautos esmė“, kuriame jis kalbėjo apie dvasinės dimensijos būtinybę tautos sampratoje ir kėlė probleminius klausimus dėl senosios lietuvių religijos sunaikinimo trauminių pasekmių dabartiniame lietuvių mentalitete.

Seminaras neapsiribojo vien tiktaikademiniu darbu. Pirmosios dienos vakare vyko įdomus ir įkvepiantis pokalbis su Vidmantu Povilioniu ir Veronika Povilioniene, kurio metu galėjome iš pirmų lūpų išgirsti nepaprastai drąsių sovietmečio disidentų istoriją. Sekmadienio rytą Vykin-tas Vaitkevičius ir Gediminas Petrauskas pakvietė į ekskursiją po Bražuolės archeologinį kompleksą, kur aplankėme Bražuolės piliakalnį, liudijantį permainingą Lietuvos istoriją – čia stovėjusioje pilyje 1382 m. liepos 6 d. buvo sudaryta taikos sutartis tarp Jogailos ir Kryžiuočių ordino.

Seminaro pranešimus ir diskusijų vaizdo įrašus galima rasti Prigimtinės kultūros instituto svetainėje (www.prigimtine.lt/seminarai).

Daiva Vaitkevičienė

VIENUOLIKTIEJI „PROFESORIAUS NORBERTO VĒLIAUS SKAITYMAI“

Balandžio 12–13 dienomis Lietuvių literatūros ir tautosakos institute (toliau – LLTI) įvyko vienuoliktoji „Profesoriaus Norberto Vėliaus skaitymų“ konferencija; jos tema – „Baltų religijos ir mitologijos tyrimai: tradicija, tęstinumas, kaita“. Sausio 1-ąją dieną profesoriumi būtų sukakę aštuoniasdešimt metų. Kaip tik ši sukaktis ir lėmė, kad šių metų skaitymai buvo kiek

kitokie nei visada: daugiau dėmesio buvo skirta Vėliaus, kaip žymaus tautosakinin-ko, etnologo, baltų religijos ir mitologi-jos tyrėjo, Valstybinės, Mato Slančiaus-ko, Jono Basanavičiaus premijų laureato, moksliniams darbams ir įžvalgoms, su šia iškilia asmenybe susijusiems atsimini-mams. Profesoriaus mokslinės ir kultūri-nės veiklos horizontai buvo labai platūs: sovietmečiu jis buvo vienas iš Lietuvos kraštotyros draugijos steigėjų, vadodavo kompleksinėms kraštotyryninkų ekspedi-cijoms, surinko daugiau kaip trisdešimt tūkstančių tautosakos kūrinių, atgimimo laikais jis tapo vienu iš Lietuvos etninės kultūros draugijos įkūrimo iniciatorių ir pirmuoju jos pirmininku, daug prisidė-jo rengiant Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymą, entuziastingai įsitraukė į Vytauto Didžiojo universite-to Etnologijos ir folkloristikos katedros veiklą. O kiek dar paskelbė monografijų, mokslinių ir šviečiamojo pobūdžio straips-nių, sudarė tautosakos ir mitologijos šal-tinių rinkinių, drauge su bendraautoriais parengė kraštotyros monografijų.

Konferencijoje iš viso buvo perskaityta penkiolika pranešimų. Pirmosios dienos pranešimuose telktasi prie Vėliaus ryšių su šeimos nariais, tautosakos pateikėjais, ben-dražygiais ir bendraminčiais, prie su profe-soriumi bendravusius žmones žavėjusių jo asmeninių savybių.

Vieną teminę grupę – „Norberto Vė-liaus šeima“ – sudarė du pranešimai, parengti remiantis Norberto prašymu motinos užrašytais atsiminimais. Jais su prelegentėmis maloniai pasidalijo Ramunė Vėliuvienė, šiuos užrašus kol kas sagan-ti asmeniniame šeimos archyve. Profesorė Viktorija Daujotytė-Pakerienė (Vilniaus universitetas) pranešime „Stanislavos Vė-lienės „Mano gyvenimas“ – kaip pasa-kojimas ir pa(si)pasakojimas“, žvelgdama

į tekstą per pasakojimo esmės ir prasmės paieškos prizmę, pristatė pirmajame sąsiuvinyje (iš viso jų yra šeši) Norberto motinos surašytus prisiminimus apie savo gyvenimą iki vedybų ir vedybinio gyvenimo pradžią. Dr. Radvilė Racėnaitė (LLTI) pranešime „*Šėpkarti nupirko ir išsiunti į Amerika: Stanislavos Vėlienės autobiografija ir lietuvių emigracijos į JAV XIX ir XX a. sandūroje kontekstai*“, pasitelkdama atsiminimuose pasakojamą Vėliaus močiutės Juzefos Jakienės emigracijos į JAV istoriją ir autobiografinių pasakojimų tyrimų metodologiją, apibendrino Vėliaus senelių emigravimo į Ameriką aplinkybes ir gyvenimo emigracijoje ypatumus. Pasitelkta fotomedžiaga leido pranešimo autorei atskleisti gana platų ano meto emigracijos kontekstą.

Kitą teminę grupę sudarė pranešimai, kuriuose profesorius pristatytas kaip tautosakos rinkėjas. Dr. Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė (LLTI) pranešime „Autoetnografiški prasitarimai Norberto Vėliaus folkloro darbuose“ siekė išryškinti jo darbuose, pirmiausia – jo sudarytuose tautosakos rinkiniuose, užčiuopiamą santykio su pateikėju abipusiškumą, tautosakos užrašytojo tiesiogiai ir netiesiogiai reiškiamą subjektyviąją poziciją, savirefleksijas ir užuominas – visa tai, kas buvo nebūdinga kitiems to meto tautosakos rinkėjams ir ką pranešėja pavadino *autoetnografiniais prasitarimais*, pabrėždama jų svarbą šiuolaikiams folkloro tyrimams. Dr. Bronė Stundžienė (LLTI) svarstė, kodėl verta dar kartą sugrįžti prie Norberto Vėliaus tautosakos archyvo, pabrėždama profesoriaus indėlį į tautosakos rinkimo darbą, o kartu ir mokslinių tyrimų apie mūsų kultūrai nusipelniusius tautosakos rinkėjus reikalingumą.

Muzikologė Zita Kelmickaitė (Teatro ir muzikos akademija), pirma pasidalijusi atsiminimais apie profesorių, parodė savo pačios sukurtą vaizdo apybraižą „Norber-

tas Vėlius Jono Basanavičiaus pėdomis“. Dr. Dalia Urbanavičienė (Lietuvos muzikos ir teatro akademija) Vėlių prisiminė ir kaip savo mokytoją, padariusį didžiulę įtaką jos pasirinktai profesinei bei visuomeninei veiklai, ir kaip mokslininką, etnokultūrinio sąjūdžio lyderį.

Norberto Vėliaus veiklos horizontus nušvietė ir kiti pranešimai. Gražina Kadžytė (LLTI) prisiminė profesoriaus ir kalbininko Aloyzo Vidugirio 1963 metų ekspediciją į Čiorna Padinos ir Talovkos kaimus (Rusija), kur po 1863 metų sukilimo buvo išstremta ir apgyvendinta nemažai lietuvių. Aptartos ir vėliau – jau XX a. pabaigoje tuose kaimuose Lietuvių jaunimo bendrijos „Lituanica“ organizuotos ekspedicijos, sugretinti jų rezultatai. Etnologė Laima Anglickienė (Vytauto Didžiojo universitetas) papasakojo apie Vytauto Didžiojo universitete Vėliaus įsteigtą Etnologijos ir folkloristikos katedrą, profesoriaus indėlį sukuriant naują etnologijos ir folkloristikos studijų trijų pakopų programą.

Antroji konferencijos diena buvo skirta naujausiems tautosakos, mitologijos, kalbos pasaulėvaizdžio ir kultūros tyrimams. Dr. Daiva Vaitkevičienė (LLTI) pristatė Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus Algirdo Juliaus Greimo fondo rinkinyje *F 245-112* saugomą garsiojo semiotiko mitologijos tyrimams skirtą kartoteką, aptarė jos struktūrą, turinį ir reikšmę Greimo lietuviškos mitologijos studijoms. Profesorės Kristinos Rutkovskos ir doktorantės Agatos Adamaitytės (Vilniaus universitetas) pranešimas skirtas XIX a. antrosios pusės žymaus lenkų kalbininko Jano Karłowicziaus (1836–1903) veiklai, susijusiai su lituanistika ir lietuvių tautosaka. Pabrėžtas pažangus jo požiūris į lietuvių tautinį atgimimą, priminti nuopelnai lietuvių tautosakos tyrimams. Dr. Audronė Gedžiūtė ne tik apžvelgė žinomus

„Sovijaus sakmės“ tyrimus (A. J. Greimo, G. Beresnevičiaus, Ph. Walterio, I. Lemeškino), bet, kaip keltų mitologijos žinovė, ieškojo ir naujų sakmės perskaitymo būdų, gausiai remdamasi sąlygiškai baltams artimų keltų ir germanų lyginamąja medžiaga.

Kalbininkų skaityti pranešimai sudarė teminę grupę „Mitologija ir kalbos pasaulėvaizdis“: Milda Norkaitienė (LLTI) nagrinėjo lietuvių kalboje pasitaikančius gyvūnų vardus, kurie suteikiami remiantis priklausomybine motyvacija: pagal gyvūno priklausymą rūšiai; pagal gyvūną atsiavedusios patelės vardą; pagal gyvūno buvusį arba esamą savininką; pagal gyvūno įsigijimo būdą; pagal gyvūno priklausymą konkrečiam asmeniui ir pan. Profesorė Birutė Jasiūnaitė (Vilniaus universitetas) aptarė Vėliaus indėlį į mitonimų, ypač laumėvardžių ir velniavardžių, tyrimus, ne visada sutikdama su mitologo aiškinimais, prielaidomis ar spėjimais. Dr. Rolandas Kregždys (Lietuvos kultūros tyrimų institutas) pranešime „*Sūduvių knygelės* etnomitologinė faktografija: jtv. *Pockols* funkciniai alternantai (mitonimų v. dial. [RPr.] *Aitvars*, lie. *aitvaras* formalioji ir etimologinė analizė)“ apžvelgė pirminių mitonimų *aitvaras* įvardijančių lyčių, darybinių jų kontaminantų ir semantinių asociatyvų formaliąją ir etimologinę analizę. Taip pat bandė naujai paaiškinti Adomo Brėmeniečio *Hamburgo bažnyčios kronikos* ištrauką, kuri buvo siejama su ankstyviausiu mitonimo *aitvaras* paminėjimu.

Paskutiniai pranešimai buvo skirti naujausiems mitologijos ir kultūros tyrimams. Doktorantė Vita Džekčioriūtė-Medeišienė (LLTI) pranešime „*Pele, pele, te tau dantį kaulinį – duok man geležinį*: mitinė socialinė vaikų dantų reikšmė tradicinėje lietuvių kultūroje“ atkreipė dėmesį į XIX a. pabaigoje–XX a. antrojoje pusėje gyvavusius su pieniniais vaikų dantimis susijusius

tikėjimus, papročius ir apeiginius veiksmus. Pieniniai dantys buvo aptarti kaip svarbus vaikų socialinio statuso kitimo žymuo. Profesorius Libertas Klimka pranešime „Varpai tautosakoje ir liaudies tikėjimuose“ bažnyčios bokštų varpus pristatė kaip didelės vertės kultūros paveldo objektą, išskėlė tiek tautosakinę, tiek kultūrologinę jų reikšmę. Priminė, kad kitados ir mūsų kraštas turėjo gražias varpų liejybos tradicijas, o varpų reikšmę bendruomenės gyvenime įprasmino gausybė legendų, padavimų, priežodžių, posakių.

Vita Džekčioriūtė-Medeišienė

NORBERTO VĖLIAUS LAUKUVOS TAKAIS

Besibaigiant Lietuvių literatūros ir tautosakos institute vykusiems vienuoliktiesiems „Profesoriaus Norberto Vėliaus skaitymams“, juose dalyvavusi laukuviškių delegacija pakvietė balandžio 20 dieną atvykti į Laukuvą ir profesoriaus 80-ąsias gimimo metines paminėti su jo gimtinės žmonėmis, buvusiais bendraklasiais ir dabartiniais gimnazistais. Šilalės kraštiečių draugijos pirmininkas Virginijus Jocys netrukus pranešė organizuojąs šilališkių kraštiečių kelionę ir pakvietė visus keliausiančius susiburti draugėn. Ankstyvą penktadienio rytą susirinkęs bendražygių, bendraminčių ir bendradarbių būrelis jaučiai spietėsi aplink Vėliaus žmoną Ramunę, sūnų Gintautą ir vaikaitę Oną Vėliūtę. Kelionėje nestigo įdomių pašnekusių, juolab kad artėjant Laukuvai tai vienas, tai kitas bendrakeleivis Žemaitijos laukų pavasarinėje žalumoje stengėsi išvelgti savo kadaise išvaikščiotus takus, pasidalyti tolimų vaikystės dienų prisiminimais.

Pirmoji stotelė – Gulbių kaimas. „Oi, lekia lekia gulbių pulkelis...“ – taip V. Jocys įvardijo sumanymą per kaimą žalčio vingiais besisukiojantį, buvusias ir dar esamas sodybas apglėbti bandantį senąjį vieškelį paženklininti šiame krašte gimusių ar jam dirbusių garsių žmonių atminimo ženklais. Vieškelio pradžioje, išsukant iš plento, jau švietė koplytstulpis profesoriui Vėliui, o ties juo mūsų laukė Bilionių seniūnė Loreta Daukantienė. Vesdama senuoju vieškeliu pro koplytstulpį Laurynui Ivinskiui pagerbti, pro paminklus šio krašto Lietuvos laisvės kovotojams, ji pasakojo, kas daroma, kad šis kelias taptų istorinės ir etnokultūrinės atminties keliu ne tik vietos žmonėms, bet ir būtų įrašytas į šalies turistinius vadovus.

Gimnazijoje nuo ankstauro ryto dūzgė buvusių bendramokslų ir kaimynų kalbos. Mus pasitikę gimnazistai pakvietė pradėti intensyvios dienos programos pirmąjį renginį – R. Vėliuvenės grafikos darbų mitologijos ir kalendorinių papročių tematika parodos atidarymą. Dailininkė pasakojo, kaip ją, dar M. K. Čiurlionio menų gimnazijos moksleivę, neapsakoma jėga patraukė kraštotyros ekspedicijos vadovo Norberto Vėliaus žodžiais piešiami senosios baltų mitologijos vaizdiniai. Keletą kalendorinės tematikos paveikslų R. Vėliuvenė padovanojo gimnazijai – kad primintų, kaip kuriam gyvenimo pilnatvė bendradarbiaujant mokslui ir menui, kad kviestų šių dienų laukuviškius renkantis gyvenimo kelią pamąstyti: o jeigu taip įsisukus į mitologinės pasaulėjautos ratą?.. Kokie atradimai lauktų einant Norberto Vėliaus ieškojimų keliais?..

„Sekam Norberto Vėliaus keliais“ – taip vadinosi ir šiemetinė konferencija, kurią pradėjo gimnazijos direktorė Raimonda Kauneckienė, dėkodama visiems, atsiliepusiems į kvietimą joje dalyvauti. Konferencijos organizatorius ir svečius pasveiki-

no Šilalės rajono savivaldybės meras Jonas Gudauskas, administracijos direktoriaus pavaduotoja Vera Macienė, tarybos narys Albinas Ežerskis. Ypač džiugu buvo matyti dar nemažą pulkelių Vėliaus bendraklasių. Jie visi jau peržengę aštuoniasdešimtmečio slenkstį, mat Norbertas buvęs tarp jų pats jauniausias. Vien jų įsimintinų pasakojimų būtų pakakę visai dienai.

„Jis – mano dėdė“, – taip savo prisiminimus pradėjo Nijolė Matevičienė, minėdama šilčiausias akimirkas iš dėdės šeimos viešnagių, vilnietiškas lauktuves, išminties ir kūrybos pamokas.

Ką Vėlius palinkėjo sūnaus Gintauto bendraklasiams abiturientams išleistuvių į gyvenimą proga? Tada buvo 1989-ieji, ypatingas laikas, ypatingais jausmais atliepiamas jaunuolių širdyse, ir kaip tik tokią – jaunatviškai idealistinę kalbą tėvų vardu anuomet pasakė Norbertas Vėlius. Štai trumpa ištrauka iš rankraščio:

Jums teks patiems susigrąžinti, kas iš jūsų per prievartą buvo atimta. Jums teks iš naujo suprasti ir pamilti savo gražiąją, nesudarkytą lietuvių kalbą, istoriją, dorovę, papročius – visą mūsų tėvams ir protėviams įprastą gyvenimo būdą. Atgimstančiai Lietuvai reikės daug drąsių, išmintingų politikų, ekonomistų, teisininkų, tautinės kultūros ir mokslo darbininkų. O kad tokiais galėtumėt būti, jums dar teks daug ir atkakliai mokytis.

R. Vėliuvenė patikino, jog tie jo žodžiai aktualūs ir dabar, permąstant Sąjūdžio patirtis ir kelius, kuriais turime eiti toliau.

Mokytoja Aurelija Bitinienė savo ruožtu svarstė, ką laukuviškiams šiandien pasakytų profesorius, stebinęs visus savo energija, darbų gausa, be galo mylėjęs gimtąjį kraštą, dalijęs meilę ir gerumą viskam, kas jį supo. Žmogui, ypač jaunam, būtina iš kur nors semtis stiprybės, kad įgyvendintų savo sumanymus. Norberto Vėliaus vardo gimnazijos mokiniai tokį stiprybės ir

išminties šaltinį turi, ir mokytojai jiems nuolat tai primena.

Mokytojos išsakytoms mintims pritarė Gražina Kadžytė, priminusi, kad Lietuvos tautosakos archyve tarp daugiau kaip dviejų milijonų tautosakos tekstų saugoma gausybė moksleivių prirašytų sąsiuvinų, tarp jų ir solidūs rinkiniai moksleiviškų tautosakos pažinimo anketų, kurias N. Vėlius su studentais ir vyresniųjų klasių moksleiviais yra užpildę daugelyje Lietuvos mokyklų, vasaros stovyklų. Tai buvo dar XX amžiuje. Dabar užaugo jau kiti mokiniai, tad vėl reikia patikrinti jų santykį su tautosaka, mitologija, papročiais. Tokius darbus atlieka Lietuvos edukologijos universiteto studentai, būsimieji mokytojai, tačiau jiems talkinti galėtų ir gimnazistai. Laukuviškiai su tokiais tautosakos darbais laukiami Lietuvos literatūros ir tautosakos institute, jie galėtų dalyvauti ir Lietuvos jaunųjų filologų konkursuose, nacionalinėse moksleivių kraštotyros ekspedicijose, įvairiuose projektuose.

Kur einame ir ką nešamės iš Norberto Vėliaus mokslinio, kūrybinio palikimo? Tokiais pamąstymais savo pranešimą grindė V. Jocys, taip pat mokėsis Laukuvoje, iki šiol tebekeliaujantis tėviškės keliais, besidarbuojantis profesoriaus Vėliaus inicijuotoje Etninės kultūros globos taryboje, nuoširdžiai besirūpinantis tautinės kultūros išlikimu.

Teatrologas, režisierius Petras Bielskis, buvęs profesoriaus bendraklasis, pasidalijo svarbiomis N. Vėliaus mitologinių tyrimų atskleidimais, kurios jam padeda giliau įžvelgti Lietuvos istorijos ir jos asmenybių išskirtinumą ir tai perteikti scenoje. Jo pranešimas kartu buvo ir įvadas į spektaklį. Pjesė pristatyta kaip Petro Tilainės viduramžių lietuvių baladė „Raganos“, tačiau spektaklyje išskylanti vyskupo Motiejaus Valančiaus figūra atveda tuos viduramžius iki palyginti netolimo XIX amžiaus. Vaidi-

nimui režisierius subūrė gimnazistus ir jų mokytojus; grafieneį vaidinusi R. Kaunecienė publikos buvo sutikta ypač audringais plojimais ir palaikymo šūksniais.

Konferencijos pranešimų pertraukėles smagiai užpildė mažieji muzikantai pradinukai, kanklininkės, šokėjai, dainininkai – kone visų mokykloje veikiančių meno būrelių nariai. Svečius sutiko ir smagiomis melodijomis palydėjo kultūros namų jaunimo kapelos „Laukuva“ muzikantai.

Saulelei gerokai pakrypus vakarop, vilniečiai negaišiodami nusilenkė šeimos kapui, kuriame ilsisi Vėliaus motina ir močiutė, ir išvažiavo namo. Pakeliui dar stabtelėjo Dionizo Poškos brolio Norberto Paškevičiaus Bijotų dvarvietėje, kur medžių sodinimo talkoje plušėjo šilališkiai, ir taip pat pasodino keletą medelių.

Gražina Kadžytė

III NACIONALINĖ ETNOLOGIJOS DOKTORANTŲ KONFERENCIJA

Gegužės 3 ir 4 dienomis Vilniuje susirinko etnologijos krypties doktorantai, jų darbų vadovai, konsultantai, svečiai. Susitikimo tikslas – jau tradicija tapusi trečioji šios krypties doktorantų konferencija „Veritas ethnologica“. Praėjusiais metais vykusį Klaipėdoje, šiais metais ji persikėlė į Vilnių – į Kražių gatvėje įsikūrusį Lietuvos istorijos institutą. Šį mokslo renginį organizuoja šešios mokslo institucijos: Vilniaus universitetas, Klaipėdos universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvos istorijos institutas, Lietuvos muzikos ir teatro akademija ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. Konferencija ne tik puiki proga susitikti bei savo žiniomis pasidalyti

etnologijos krypties doktorantams, bet ir erdvė, kurioje išryškėja tarpdalykiškumas, glaudūs ryšiai tarp skirtingų disciplinų – istorijos, etnologijos, sociologijos ir kt.

Ši konferencija, kaip ir ankstesnės, pasižymėjo plačia temų įvairove, jos metu doktorantai pristatė atliekamus tyrimus, diskutavo su kolegomis ir jau patyrusiais mokslininkais. Konferencijos dalyvių darbas buvo suskirstytas į penkis, skirtingas temas apimančius posėdžius. Jiems pirmininkavo prof. dr. Daiva Vyčinienė, dr. Daiva Vaitkevičienė, dr. Žilvytis Šaknys, dr. Vida Savoniakaitė ir dr. Rasa Paukštytė-Šaknienė. Po posėdžių vykusiuose skaitytu pranešimų aptarimuose dalyvavo dr. Donatas Brandišauskas, prof. dr. Rimantas Balysys, dr. Vytautas Tumėnas, dr. Vytis Silius, dr. Irma Šidiškienė, dr. Laima Anglickienė, dr. Auksuolė Čepaitienė.

Konferencijos darbas prasidėjo posėdžiu „Bendruomenė, jėga, tradicija“. Jame buvo perskaityti keturi pranešimai. Justinas Stankus (Vilniaus universitetas) pristatė Mianmaro Shan provincijoje atlikto lauko tyrimo rezultatus; Rasa Kasperienė (Vytauto Didžiojo universitetas) apžvelgė politinio protesto grupių įrašų tematiką *Facebook'o* socialiniame tinkle; Kristina Dolina (Lietuvos muzikos ir teatro akademija) pasakojo apie Šiaurės centrinės Indijos *kathak* bendruomenės šokio tradicijos kaitą; Jonas Tilvikas (Lietuvos istorijos institutas) atskleidė liaudies ir oficialiosios medicinos sąveiką lietuvininkų bendruomenėje.

Popietiniame posėdyje, pavadintame „Mitas, religija, ritualas“, Rokas Sinkevičius (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) skaitė su baltų mitologija susijusį pranešimą „Saulės dukros vestuvių mito struktūra: religiniai, tautosakiniai, paprotiniai kontekstai“; Aurimas Bačiulis (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) aptarė raganavimo

tyrimų Lietuvoje metodologines problemas ir skirtingų šaltinių tarpusavio santykį; Vaida Rakaitytė (Vytauto Didžiojo universitetas) apžvelgė senuosius Kūčių papročius, pasakojo, ką jie reiškia šiuolaikiniam žmogui. Pirmoji konferencijos darbo diena baigėsi ekskursija „Rasų kalvomis“ – konferencijos dalyviai aplankė misionierių ir vižičių vienuolynus, Rasų kapines, Montvilos namų koloniją ir kt.

Antroji konferencijos diena prasidėjo tapatybės problematikai skirtu posėdžiu „Kintančios tapatybės ir vietos“. Aušra Teleišė (Lietuvos istorijos institutas) perskaitė pranešimą „Holistiniai etnografiniai miesto tyrimai: vietos apibrėžimo problema“. Karina Taruškaitė (Vytauto Didžiojo universitetas) kalbėjo apie Kauno gyventojų atminties kaitą XX a. vidurio ir XXI a. pradžios naratyvuose. Auksė Noreikaitė (Vytauto Didžiojo universitetas) aptarė Latvijos ir Lietuvos pasienio gyventojų tapatumo problematiką. Posėdyje, skirtame etniškumui ir transnacionalizmui mišriose šeimose, Inga Zemblienė (Lietuvos istorijos institutas) pristatė savo tyrimą apie Lietuvos totorius sovietmečiu, Akvilė Motuzaitė (Turku universitetas) palietė dvikalbystės fenomeną mišriose suomių ir lietuvių, taip pat graikų ir lietuvių šeimose. Po pietų vykusiam paskutiniame konferencijos posėdyje kelti vaikų socializacijos Lietuvoje klausimai. Tyrimų rezultatais ir įžvalgomis su kolegomis dalijosi Rūta Grišinaite (Lietuvos istorijos institutas), kuri savo dėmesį yra sutelkusi į vaiko socializaciją vėlyvuosiu sovietmečiu, ir Audronė Daraškevičienė (Lietuvos istorijos institutas), skaičiusi pranešimą „Ankstyvoji vaiko socializacija XXI a. Lietuvoje: moralės diskursas“.

Kaip matyti iš posėdžių ir pranešimų temų įvairovės, šiųmetė konferencija „Veritas ethnologica“ buvo puiki galimybė etnologijos krypties doktorantams pra-

plėsti akiratį, padiskutuoti su kolegomis, išgirsti vertingų vyresniųjų kolegų pastabų ir paraginimų, taip pat patobulinti viešo kalbėjimo ir diskutavimo įgūdžius, kurie ateityje jiems bus labai reikalingi. Kompetentingas Mokslinis komitetas konferencijai suteikė solidumo bei dalykiškumo: kiekvienas doktorantas gavo taiklių ir tikslių pastabų, kartais ir konstruktyvios kritikos, kuri tikrai prisidės prie tolesnio jų atliekamų tyrimų tobulinimo ir geresnio disertacijų parengimo.

Kitais metais konferencija vėl vyks Vilniuje, o jos pagrindinis organizatorius bus Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. Tikimės sulaukti dar gausesnio dalyvių ir svečių būrio.

Aurimas Bačiulis

AABS KONFERENCIJA STANFORDO UNIVERSITETE

Šiųmetė Baltijos studijų pažangos asociacijos (*Association for the Advancement of Baltic Studies*, trumpiau – *AABS*) konferencija Kalifornijoje, Stanfordo universitete (*The 2018 AABS Conference at Stanford University: The 100th Anniversary of Baltic Independence*) įvyko saulėto birželio pradžioje, 1–3 dienomis. Renginį organizavo Stanfordo universiteto biblioteka. Baltijos studijų pažangos asociacija šventė penkiasdešimties metų jubiliejų. Šis Baltijos šalių šimtmečiui skirtas mokslo sklaidos renginys sulaukė didelio akademinės ir plačiosios migrantų bendruomenės susidomėjimo.

Esminis konferencijos tikslas – pabrėžti Baltijos studijų pasiekimus po to, kai trys Baltijos šalys prarado nepriklausomybę Antrojo pasaulinio karo metu ir vėl ją atgavo sugriuvus Sovietų Sąjungai 1990-aisiais.

Kelti klausimai: kodėl Baltijos studijos svarbios šiandien? Kaip Baltijos regionas įsilieja į globalią tarptautinę regioninę plėtrą ir reaguoja į didėjančią politinį ar socialinį nestabilumą iš Rytų kaimynų pusės?

Trijų dienų programa Stanfordo universiteto miestelyje apėmė humanitarinių, politinių ir socialinių mokslų akademinį darbą 124 darbo grupėse, apskritojo stalo diskusijose ir sekcijose. Vyko trys plenariniai posėdžiai, susitikimai, vakaro priėmimai, filmų peržiūra, parodos ir ekskursijos Stanfordo universitete. Lietuvių bendruomenė konferencijos dalyviams iš Lietuvos surengė priėmimą, kuriame sveikinimo kalbą pasakė Lietuvos užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius. Jonas Titus ir Nerija Sinkevičiūtė–Titus svetingai subūrė lietuvius savo namuose ir vedė ekskursiją po Silicio slėnį Palo Alto mieste.

Vienos svarbiausių organizatorių Liisi Esse žodžiais, konferencija kvietė akademinę bendruomenę aktyviai dalyvauti ir bendradarbiauti įvairiapusiškose produktyvose diskusijose¹. Šis kvietimas iš tiesų buvo priimtas plačiai. Tarp dalyvių buvo iš viso pasaulio mokslininkų, naujai ir svariai tiriančių Baltijos šalių realijas.

Patį pirmąjį pagrindinį pranešimą *Russian and East European Studies and Baltic Studies: A Historical Exploration* (Rusijos ir Rytų Europos studijos ir Baltijos šalių studijos: istorinis tyrimas), iškėlusį daug opių klausimų dėl mokslo tyrimų objektų populiarumo pasaulio akademinėje bendruomenėje, skaitė žinomas Stanfordo universiteto profesorius, istorikas dr. Normanas Naimarkas. Antrąjį pagrindinį konferencijos pranešimą *The Baltic States*

.....
1 Žr. Liisi Esse (ed.). *The 2018 AABS Conference at Stanford University: The 100th Anniversary of Baltic Independence*, June 1–3, 2018, Stanford: Stanford University, 2018.

and *Human Rights in Europe: Yesterday, Today and Tomorrow* (Baltijos valstybės ir žmogaus teisės Europoje: vakar, šiandien ir rytoj) išdėstė Europos Komisijos Žmogaus teisių tarybos atstovas, aktyvus veikėjas dr. Nilsas Muižniekas. Trečioji pagrindinė prelegentė dr. Agnia Grigas tema *50 Years of Transforming Geopolitics and Baltic Studies* (50 metų transformuojant geopolitiką ir Baltijos šalių studijas) kalbėjo, kaip nuo šaltojo karo kontekstų iki šių dienų keitėsi Baltijos šalių tyrimai ir jų statusas. Autorė nagrinėjo Baltijos studijų ir besikeičiančios geopolitikos koreliaciją. Diskusijas vainikavo dr. Lauri Mälksoo ketvirtasis pagrindinis pranešimas *The Baltic States at 100: The State Continuity Claim in International Law and in Relations with Russia* (Baltijos valstybių šimtmetis: valstybingumo tęstinumas tarptautinėje teisėje ir ryšiai su Rusija).

Antropologų ir sociologų akademinį darbą organizavo Neringa Klumbytė, Majamio universiteto antropologė, ir Rima Praspaliauskienė, Kalifornijos Berklio universiteto mokslininkė. Diskusijos vyko šiose sekcijose: *History and Biopolitics* (Istorija ir biopolitika), *The Contours of Health Care in the Baltic States* (Sveikatos apsaugos kontūrai Baltijos valstybėse), *Poetics and Politics of Family and Gender* (Šeimos ir lyčių poetika bei politika) (joje pranešimą skaitė Lietuvos istorijos instituto doktorantė Audronė Daraškevičienė), *Democracy and Civil Society in the Baltic States* (Demokratija ir pilietinė visuomenė Baltijos valstybėse), *Roundtable on Dace Dzenovska's Book "School of Europeaness: Tolerance and Other Lessons in Political Liberalism in Latvia"* (apskritojto stalo diskusija apie latvių antropologės Dacės Dzenovskos knygą), *Social (In)tolerance and Justice Regimes* (Socialinės (ne)tolerancijos ir teisingumo režimai), *The Role of Ethnographic Studies in the Soviet Baltic*

Republics (Etnografinių tyrimų vaidmuo Sovietų Baltijos respublikose) ir kt.

Etnografijos tyrimų istoriografija plačiausiai analizuota sekcijoje *The Role of Ethnographic Studies in the Soviet Baltic Republics*, kurios sumanytojas buvo Indrekas Jäätsas, Estijos nacionalinio muziejaus mokslininkas. Pirmiausia šios sekcijos darbe dėmesys nukrypo į sovietmečio mokslininkus, atlikusius ryškius ir svarbius etnografinius tyrimus Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje. I. Jäätsas pranešime *Good Old Topics: Why Were Estonian Ethnographers So Conservative in Their Studies?* (Geros senos temos: kodėl estų etnografai buvo tokie konservatyvūs savo tyrimuose?) nagrinėjo dar nuo XIX a. svarbias etnografų temas – agrarinės, materialinės kultūros, drabužių tyrimus ir pan., vėliau bendrus su rusų mokslininkais sovietmečio žemdirbystės ir drabužių tyrimų atlaso projektus visose Baltijos šalyse ir plačiau. Latvijos universiteto etnologė Anetė Karlsonė pranešime *Ethnographic Publications in Soviet Latvia: The Source for Maintaining National Self-Awareness* (Etnografinės publikacijos Sovietų Latvijoje: nacionalinės savimonės palaikymo šaltinis) per plačiai žinomų mokslininkų darbus atskleidė, kaip etniškumo ir materialinės kultūros tyrimai palaikė latvių savimonę. Vida Savoniakaitė², Lietuvos istorijos instituto mokslininkė, pranešime *Politics of Knowledge in Soviet Baltic Ethnography* (Žinių politika sovietinėje Baltijos šalių etnografijoje) atskleidė marksizmo ir leninizmo ideologijos ypatumus, interpretacijas ir peripetijas so-

2 Autorė vykdė „Mokslininkų, tyrėjų gebėjimų plėtra ir bendradarbiavimo vystymas vykdant mokslinių idėjų mainus, mokslines išvykas iš Lietuvos ir į Lietuvą“ dotacijos projektą Nr. 09.3.3-LMT-K-712-06-0106 „Trumpalaikė mokslinė išvyka dalyvauti tarptautinėje 2018 m. AABS konferencijoje Stanfordo universitete“.

vietinės Lietuvos bei Vidurio ir Rytų Europos etnografijoje ir pan.; nagrinėjo, kaip intelektualai etnografiniais tyrimais puoselėjo lietuvių 1960–1990 metais.

Antrosios sekcijos dalies diskusijos atskleidė tradicijų „išradimo“ problematiką. Latvijos universiteto etnologė Ilzė Boldanė-Zelenkova dėmesį sutelkė į Sovietų „tradicijų“ kūrimo tyrimus pranešime *The Role of LSSR Ethnographers in Creation the Soviet Traditions* (LTSR etnografų vaidmuo kuriant sovietines tradicijas). Nacionalizmo problematikos analizę tęsė latvių folkloristė Rita Treija iš Latvių folkloro archyvo pranešimu *Latvian Folklorists under the Soviet Thumb* (Latvių folkloristai po Sovietų nykščiu). Galiausiai šios grupės darbą vaizdžiai papildė ankstyvesnio laikotarpio lietuvių nacionalizmo vaizdinius nagrinėjusi Albertos universiteto antropologė Indrė Cuplinskas darbu *The Vaidilute: 20th Century Nationalist Appropriations of Pagan Lithuanian Priestesses* (Vaidilutė: 20-ojo amžiaus lietuvių pagonių moterų šventikių nacionalistinės asignacijos).

Nacionalizmas nagrinėtas daugelyje pranešimų kaip etninių, politinių, socialinių konfliktų priežastis. Buvo atskleista daug tarpdalykinių požiūrių, ši regioninių tyrimų konferencija išsiskyrė istoriniais diskursais, plačiomis politinėmis tarpdalykinėmis diskusijomis ir įdomiais šventiniais renginiais.

Konferenciją prasmingai užbaigė filmas *Ashes in the Snow* (Pelenai sniege), kurį 2018 m. JAV režisierius Marius Markevičius su kūrybine grupe sukūrė pagal Rūtos Šepetys romaną *Between Shades of Gray* (Tarp pilkų debesų). Ši knyga, žinoma kaip *New York Times* geriausiai parduodamas romanas, pelnė Carnegie medalį ir kt. Filmą pirmiausia skirtas Amerikos jaunimui. Lietuvių tremties sovietmečiu istorija ne vienam žiūrovui išspaudė ašarą, skatin-

dama mąstyti kuo giliau, o humanitarinių ir socialinių tyrimų objektyvias išvalgas skleisti kuo plačiau.

Vida Savoniakaitė

MOKSLINĖ KONFERENCIJA SICILIJOJE. GERIAU... NEREIKIA?

Tarptautinė pasakojamosios tautosakos tyrėjų draugija (*International Society for Folk Narrative Research*, trumpiau – ISFNR) pasižymi gana tiksliai savo renginių periodiškumu ir nustatyta jų organizavimo tvarka: kas treji metai vyksta didieji draugijos kongresai (pastarasis įvyko 2016 m. už Atlanto, Majamyje, apie jį žr. *Tautosakos darbai*, t. 52, 2016, p. 288–291), o tarp jų – maždaug kas pusantų ar dveji metai – rengiamos vadinamosios tarpinės (angl. *interim*) konferencijos. Dažniausiai pagal savo mastą ir dalyvių skaičių tokios konferencijos ne ką teatsilieka nuo didžiųjų kongresų: visi ISFNR renginiai pasižymi aktuali tematika, didele aprėptimi ir prasmingomis mokslinėmis diskusijomis (daugiau apie ISFNR renginius žr. <http://isfnr.org/previous-ISFN-meetings.php>). Kitas klausimas, kuo vadovaujantis ir kieno valia parenkama, kas ir kur organizuos draugijos renginius. Aišku, galutinį žodį dėl to taria vykdomasis draugijos komitetas, tik liūdnoka tiesa yra ta, kad jis dažniausiai nelabai turi iš ko rinktis. Mat visi žino, kad rimto ir stambaus mokslinio renginio organizavimas – milžiniškas darbas, reikalaujantis daugelio žmonių laiko, jėgų ir įvairialypių gebėjimų, o ką jau kalbėti apie sudėtingus finansinius reikalus. Žinoma, visada labai norima plėsti renginių geografiją, įtraukiant kuo daugiau šalių,

kuo platesnį mokslininkų ratą ir t. t. Juk ISFNR – išties globali organizacija.

Po tokios įžangos ketinu pasidalyti savo įspūdžiais iš šiųmetinės ISFNR tarpinės konferencijos, kuri birželio 12–16 dienomis įvyko Italijoje, Sicilijos saloje esančiame Ragūzos mieste. Iškart galima pasakyti, kad miestas – fantastiškas, vienas iš pačių gražiausių, kiek yra tekę matyti, su tiesiog kvapą gniaužiančia baroko architektūra ir nepaprasta istorija; ne veltui jis paskelbtas pasauliniu UNESCO paveldu. Čia įsikūręs Katanijos universiteto filialas – Užsienio kalbų ir literatūrų padalinys, kuris ir organizavo konferenciją. Tema renginiui buvo parinkta išties tinkamai, atsižvelgiant į dabartines aktualijas ir į geografinę Pietų Italijos padėtį – „Folkloriniai pasakojimai intensyvių kultūros mainų regionuose“ (*Folk Narrative in Regions of Intensive Cultural Exchange*). Konferencijos metu kaip atskira sudėtinė jos dalis buvo surengtas ir Tikėjimų pasakojimų tinklo (*Belief Narrative Network* – BNN) simpoziumas apie žmonių ir gyvūnų santykius folklore. Vien šiame simpoziume pranešimus skaitė dvidešimt šeši dalyviai, tarp jų – ir vilnietė etnologijos doktorantė Vita Džekčioriūtė-Medeišienė, kurios dalyvavimą konferencijoje parėmė Lietuvos kultūros taryba. Jaunosios tyrėjos pranešimas apie varlės įvaizdį tradiciniuose lietuvių pasakojimuose ir tikėjimuose pasižymėjo konceptualumu, puikia struktūra ir įdomiu medžiagos pristatymu, o ji pati konferencijos metu papildė ISFNR ir BNN narių gretas.

Nemenką konferencijos apimtį liudija tai, kad vienu metu vykdavo net iki keturių paralelinių sesijų; daugelis jų buvo išties gana vieningos teminiu požiūriu. Viena tokių buvo ir skirtoji Baltijos šalių atminčiai bei tapatybei; šiai sesijai pirmininkauti pasirinko pati ISFNR draugijos prezidentė profesorė Sadhana Naithani, pirmiausia

pabrėžusi, kad šio regiono atminties tyrimai yra itin aktualūs ir reikšmingi pasaulio mastu. Sesijoje kartu su Estijos ir Latvijos atstovais dalyvavo ir šių eilučių autorė su kolege dr. Radvile Racėnaite. Savo pranešimuose pristatėme projektą, kurį šiuo metu įgyvendiname: „Individualaus modernėjimo siužetai pirmosios kartos miestiečių autobiografiniuose pasakojimuose (pokario Vilnius)“; jį pagal nacionalinę mokslo programą „Modernybė Lietuvoje“ remia Lietuvos mokslo taryba (2017–2019, sutarties Nr. S-MOD-17-11). Dramatiška karo metų ir pokario Vilniaus istorija, kone šimtaprocentinė jo gyventojų kaita per labai trumpą laikotarpį, naujųjų atvykėlių savivoka ir kasdienės jų gyvenimo praktikos bei negausių išlikusių senųjų vilniečių ilgėjimasis ankstesniojo prieškarinio Vilniaus – šias ir kai kurias kitas temas spėjome apžvelgti, sukeldamos nuoširdų klausytojų susidomėjimą. Už galimybę dalyvauti konferencijoje ir pristatyti naujausius savo tyrimus esame dėkingos Italijos užsienio reikalų ministerijai, parėmusiai mūsų kelionę pagal jos vykdomą mokslinių mainų finansavimo programą.

Analogiškos teminės sesijos konferencijoje buvo skirtos 1967 metų įvykių Palestinoje ir Izraelyje atminties tyrimams, Šiaurės Indijos folklorinei atminčiai, taip pat – pasakų kanonui, tarpkultūrinei komunikacijai patarlėse ir mįslėse, naratyvų tyrimo metodikoms, traumos pasakojimams, kelionių istorijoms, etninei tapatybei ir kultūrinei savasčiai bei kitoms temoms aptarti. Visas sesijų pavadinimų sąrašas susidarytų labai platus ir gana margas. Deja, pasirinkti tarp sesijų buvo itin sunku ne tik todėl, kad daugelis temų skambėjo viliojamai, bet dar ir dėl to, kad šios konferencijos organizatoriai nepasivargino paskelbti konferencijos pranešimų tezių – ne tik spausdinta forma, bet netgi internete!

Negana to, susirinkusių į konferenciją dalyvių laukė dar viena nemaloni staigmena – programoje, kurią mums įteikė, tebuvo sesijų pavadinimai (be į jas įtrauktų pranešimų nuorodų), taigi susigaudyti, kur koks pranešimas bus skaitomas, galėjai nebent pagal kiek anksčiau elektroniniu paštu atsiųstą išsamesnę programą. Tiems, kas nesusiprato jos išsaugoti ar išsispausdinti, teliko prašyti apdairesnių kolegų pagalbos, nors ligi šiol visuose moksliniuose renginiuose, kiek teko dalyvauti, išsami spausdinta programa (kaip ir pranešimų tezių rinkinys) būdavo įteikiami kiekvienam atvykusiam dalyviui. Ragūzoje galėjome tik su liūdesiu minėti ankstesnį kongresą Majamyje, kur buvo sukurta net speciali mobilioji programėlė, padėjusi orientuotis pranešimų ir sesijų gausoje. Informacijos stoka konferencijoje Ragūzoje ypač stebino, nes paprastai ISFNR renginiams tokie trūkumai nebūdingi.

Nemenkas chaosas tvyrojo ir konferencijos metu. Renginys vyko senuose buvusio vienuolyno rūmuose; tikėjomės, kad bent apsisaugosime nuo pietietiškos kaitros. Deja, patalpose buvo ne tik nepakenčiamai tvanku, bet ir labai prasta akustika, tad vargo ir pranešėjai, ir klausytojai. O tai, kad šiame universiteto padalinyje nėra mobiliojo ryšio ir teko džiaugtis, jei auditorijoje netyčia pagaudavai *wifi* iš greta esančios kavinukės, matyt, reikia priskirti prie ilgo itališkų keistenybių sąrašo.

Ypatingu rūpestingumu ir dėmesiu iš viso pasaulio atvykusiems konferencijos dalyviams organizatorius vargu ar galėtume apkaltinti. Beveik visos numatytos veiklos (pradedant atidarymo pietumis ir baigiant ekskursijomis) vėlavo mažiausiai pusvalandį; aišku, tai tam tikra itališka kultūrinė specifika, bet kai žadėtų pietų tenka vidurdienį laukti atvirame, saulės kepina-mame kieme, apie kultūrinius skirtumus

mąstyti nebesinori. Organizatoriai ir jų padėjėjai, regis, niekaip nepajėgė įsisamontinti, kad susirinkusi tarptautinė auditorija tikrai ne visa supranta itališkai, tad naudodamiesi proga ir patys savo pranešimus skaitė gimtąja kalba, ir net pristatydami kultūrinę programą (pavyzdžiui, aptardami tikrai puikų vietos folklorinio lėlių teatro spektaklį) nematė reikalo pasirūpinti vertimu. Italai apskritai garsėja užsienio kalbų (taip pat ir anglų) nemokėjimu; deja, tai pasirodė besanti tiesa, kuria galėjome įsitikinti net ir universitetiniame Užsienio kalbų ir literatūrų studijų centre! Kaip organizatorių pagalbininkai buvo užregistruoti kelios dešimtys vietos studentų, tačiau tik maža jų dalis sugebėjo bent sakinį kitą suregzti angliškai ir kuo nors praktiškai pagelbėti, o dauguma tik smagiai susispietę čiauškdavo tarpusavyje ar skubėdavo pasivaišinti per kavos pertraukėles, ne itin domėdamiesi iš viso pasaulio susirinkusių tyrėjų pranešimais.

Visa tai nėra tik vienos priekabios dalyvės nusiskundimai. Vienokių ar kitokių priekaištų organizatoriams turėjo visi konferencijos dalyviai; o individualaus pasipiktinimo lygis, matyt, priklausė nuo to, kiek ir kokių vilčių buvo siejama su šiuo renginiu kaip su rimtu tarptautiniu moksliniu forumu. Vis dėlto bendrai buvo nuspręsta, kad konferencija Ragūzoje išties gali pretenduoti į visų laikų blogiausiai organizuoto ISFNR mokslo renginio „laurus“. Apmaudu, kad iš esmės puikiai sumanytą ir aktualų rimtos mokslininkų bendruomenės renginį aptemdė organizaciniai nesklandumai ir paprasčiausios rengėjų klaidos. Belieka viltis, kad ISFNR draugija ir jos vadovybė išmoks šią pamoką ir padarys reikiamas išvadas: tikrai dera griežčiau užtikrinti, kad numatyti konferencijų ar kongresų organizatoriai vykdytų savo įsipareigojimus (juo labiau

kad tai apima ir finansavimą – pavyzdžiui, niekaip nesupratome, kur ir kam Ragūzoje buvo išleistas tikrai nemenkas konferencijos dalyvio mokestis, jei net programos nesugebėta išspausdinti?). Taip pat verta iš anksto išsamiai pasidomėti, kokie būsimojo renginio organizatorių moksliniai ir praktiniai pajėgumai, ar jie turi tarptautinių renginių organizavimo patirties (Ragūzoje galiausiai pasklido gandas, kad čia buvo bene pirmoji ir kol kas vienintelė šio universiteto padalinio rengta konferencija!). O baigiant pusiau juokais turbūt galima pasakyti, kad į kai kurias šalis ar regionus gal verčiau važiuoti atostogauti, o ne pranešimų skaityti.

Lina Būgienė

XV PRIGIMTINĖS KULTŪROS SEMINARAS „PRIGIMTINĖ GAMTOJAUTA IR EKOLOGINĖ SĄMONĖ“

Baigiantis birželiui, Prigimtinės kultūros institutas ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas subūrė gražų akademinį ratelį kultūros ir ekologijos sąveikai panauginėti. Šiai temai buvo skirtas penkiolik-tasis prigimtinės kultūros seminaras „Prigimtinė gamtojauta ir ekologinė sąmonė“, vykęs birželio 28–liepos 1 dienomis etnografinėje sodyboje, atokiame Pervazninkų kaime prie Nemuno (Šakių r.), netoli vadinamosios Užnemunės Kernavės – penkių įspūdingų Sudargo piliakalnių.

Gamtos tema lietuvių kultūros tyrėjams ne tik kad ne nauja, bet iš pirmo žvilgsnio atrodo ir gerai iširta. Vis dėlto, įdėmiau įsižiūrėjus, galima pastebėti, kad tradiciškai taikytos tyrimų prieigos ir nagrinėjimo aspektai yra gana riboti, tad no-

rint pamatyti, kaip žmogaus sąmonė konstruoja gamtą ir pati yra jos konstruojama, būtina pakeisti tyrimo išeičius tašką. Dėl to seminaro ašimi pasirinktas iki šiol nagrinėtas ekologijos ir prigimtinės kultūros santykis. Tema kilo iš poreikio įvertinti tradicinę gamtojautą iš šiuolaikinės pasaulėvokos ir gyvenamos perspektyvos ir pasiaiškinti, kokie kultūros modeliai leidžia žmogui būti draugiškam gamtai ir ką šiuo požiūriu byloja lietuviška tradicija.

Seminaro problematiką pravėrė Viktorija Daujotytė pranešimu „Gamtojauta, gamtonauda, gamtosauga“. Anot profesorės, pirminis santykis su gamta yra reikšmingas, tačiau jis prigimtinėje kultūroje turi ribas. Iš vaikystės prisiminimų išskylantis vaizdas: babūnelė prieš Velykas eina į raistą ieškoti laukinės anties kiaušinių – tikras velykinis, raudonai dažytas margutis turi būti laukinio paukščio. Ir perspėjimas: „Jei kada imsi iš paukščio lizdo, niekada neimk paskutinio.“ Neįvertinant ribų, net pradžioje atrodantys patys racionaliausi sprendimai (pvz., pelkių nusausinimas) laikui bėgant pasirodo neracionalūs dėl didesnių praradimų negu naudos. Ribos suvokimas yra vienas svarbiausių ekologinės sąmonės dėmenų. Kintantį santykį su gamta galima vaizduoti dviejų kategorijų – liekanos ir atliekos – kismu. *Atlieka* – tai, kas atlieka, ko nesunaudojame (išmetamas maistas, drabužiai), *liekana* – kas lieka ir bus panaudota, tiesiogiai ar transcendentiniu aspektu – kas išlieka sąmonėje. Prigimtinėje kultūroje daugiau liekanų nei atliekų, šiandien šis santykis kitoks. Kad ekologijos ir ekonomikos santykis būtų našus, būtini etinio ir estetinio santykio komponentai. Gili gamtosauga negali būti be gilios gamtojautos, o jos esminis dėmuo yra gailėstis. Žmogus stiprina savo buvimą gailėdamas kitų esančių ir patvirtindamas solidarumą: „Aš saugausi saugo-

damas kitą.“ Gamtosaugos negali būti be gamtojautos.

V. Daujotytė pažymėjo, kad tiriamoje gamtoje, o tik sąmonės siužetus, kurie patys save kuria. Šią mintį toliau plėtojo Bronės Stundžienės pranešimas „Folkloriniai gamtojautos akiračiai: patirtys, būsenos ir jų poetinė raiška“. Nors iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad gamta yra pagrindinis lietuvių liaudies dainų objektas, tačiau iš tiesų dainų pagrindą sudaro ritualinės būsenos – pėrėjimo į kitą statusą ritualai (visų pirma – vestuvių apeigos). Ritualas atliekamas, kai keičiasi būsena – žmogaus, kalendorinės metų tėkmės ar kai vyksta gamtos kataklizmai (pvz., sausra, liūtis). Dainose matome, kaip konstruojamas lietuviškas kraštovaizdis, kaip medžiai suvokiami tarsi šeimos nariai, jaunamartė prilyginama gegutei, akmenys tampa gyvi ir t. t. Tiek natūralus, tiek žmogaus kuriamas kraštovaizdis (jo ryškiausi vaizdiniai – sodas, tiltas, kelias) yra įvelkamas į ritualinį apvalkalą. B. Stundžienės pranešimą tęsė diskusija; ją vedusi V. Daujotytė kėlė klausimus apie folkloro tyrimų vertę šiandien ir apie būtinybę reikšti tyrinėtojo subjektyvią nuomonę, kylančią iš nuodugnaus tautosakos tekstų pažinimo ir itin gilios asmeninės pajautos.

Jurgos Jonutytės pranešimas „Prigimtinis antropocentrizmas: neigti ar pripažinti ir keisti?“ žvilgsnį nuo kultūrinės tradicijos tyrimų perkėlė prie asmeninio patyrimo. Ji svarstė, kaip ir kokiomis sąlygomis nutinka, kad įgimtą žmogaus antropocentrinį suvokimą pakeičia ekocentrinis. Pasiremdama etnografinių ekspedicijų patirtimi, ji kalbėjo apie būseną, kadaise jos patirtą bendraujant su moterimi iš Baltarusijos pasienio. Beklausant lopšinės, kurią moteris ėmė dainuoti prisiminusi anksti mirusią dukrą, aplinka ėmė atsiskleisti visai kitaip – neliko nei atskirų daiktų, nei

moters amžiaus, nei jokių detalių; išnyko pati lyginimo skalė – jos vietoj radosi ekocentrinė visuma, kurioje visa susijungia. Tai santykis su aplinka be atskirumo, be hierarchijos, – visuma neskaidoma į daugiau ar mažiau vertingas dalis. Tokiam suvokimui būdingas lygiavertumo santykis. Tai nebūtinai tobulas pasaulis – į jį taip pat telpa ir tai, kas gąsdina ar atstumia, tačiau viskas yra lygios vertės. Anot J. Jonutytės, yra du pagrindiniai keliai, vedantys prie ekocentrinio patyrimo – kūrybinė ekologija ir religinė ekologija. Abiem atvejais tai nelaikiškas santykis, nors menas ir religija nelaikiški kiek skirtingai – pasak Friedricho Nietzsche'š, neistoriškumas būdingesnis menui, o antiistoriškumas – religijai.

Apie ekologijos ryšį su religija, tik kitu aspektu, svarstė Almantas Samalavičius pranešime „Šis tas apie ekologiją, ekonomiką ir budizmą“. Pateikęs tradicinės ekonomikos teorijų ir vartotojiškos sąmonės kritiką, A. Samalavičius pristatė Ernesto Friedricho Schumacherio budistinės ekonomikos teoriją, atkreipdamas dėmesį į kai kuriuos budizmo bruožus, leidžiančius sumažinti priešpriešą tarp ekonomikos ir ekologijos, pirmiausia – saikingumą, tausojimą, atsakomybę už savo amatą, poreikių apribojimą ir t. t. Po pranešimo vykusioje diskusijoje religijos ir ekologijos santykio klausimą toliau gvildeno Audrius Beinorius, pabrėždamas nevienodas atskirų religijų galimybes ekologinės krizės akivaizdoje. Krikščioniška teologija dėl transcendentinės Dievo sampratos, panteistinių nuostatų draudimo, gamtos laikymo dirbtiniu artefaktu ir kitų priežasčių desakralizuoja gamtą. Lyginant pasaulio religijas matyti, kad tokio pobūdžio laikysena yra veikiau išimtis nei taisyklė, tačiau dėl vesternizacijos ši ideologija tapo vyraujančia. Vis dėlto net ir krikščionybės keitimas Rytų religijomis nėra išėitis,

nes budizmas ir induizmas sureiškina anapusybę, o tradicinės kosmologijos jau yra deformuotos, – nors jos dar gyvuoja doktrinose, tačiau nebėra kasdieninių praktikų dalis (pvz., ciklinį laiką pakeitė linijinis ir pan.). Todėl šiandien steigiasi naujos religinės pakraipos, pavyzdžiui, socialiai atsakingas budizmas, žaliojo budizmas ir kt.

Donatas Brandišauskas seminarą pakeipė aplinkos antropologijos linkme. Pranešime „Aplinkos antropologija: žinojimas, kraštovaizdis ir įsivietinimas“ jis kalbėjo apie būtinybę suartinti mokslinį ir kasdienį žinojimą ir išsilaisvinti iš dirbtinių dichotomijų, atskiriančių žmogų nuo gamtos. Kraštovaizdis ilgai buvo suvokiamas tik iš dalies – kaip gamtos manifestacija arba kaip kultūros konstruktas. Remiantis Barbara Bender, galima teigti, kad kraštovaizdis – tai būdas, kuriuo žmonės santykiauja su aplinka. Vietos yra sukuriamos; tai vyksta susiejant savo gyvenimo įvykius su vietomis. Antai Dzūkijos miškingoje vietovėje įsikūrusio Pamerkių kaimo gyventojai žino net 150 vietovardžių (pvz., *Dūdos, Plotai, Muragas, Muragėlis, Trys akmenys...*), ir visi šie pavadinimai turi pasakojimus. Vietos ir žmonės suauga vieni su kitais; tai galima pavadinti *kraštoveika*, nes kraštovaizdžio veikimas yra ritmingas ir veikia tiek praeitį, tiek dabartį ir ateitį. Antroje pranešimo dalyje D. Brandišauskas nagrinėjo Oliokmos „zapavedniko“ (rezervato) pietų Jakutijoje atvejį, atskleidžiantį, kaip pasikeičia žmonių santykis su aplinka, kai jie yra *išvietinami*. Oliokmos rezervatinėje teritorijoje vietiniai gyventojai buvo iškeldinti iš savo gyvenamųjų vietų nutraukiant galimybę tęsti įprastą gyvenimo būdą ir lankyti artimųjų kapavietes bei šventas vietas.

Apie žmogaus prisitaikymą prie aplinkos kalbėjo ir Mykolė Lukošienė, kurios

tyrimas buvo skirtas Pamaro užliejamo krašto gyventojų ekologiniam pažeidžiamumui. Pasitelkdama katastrofų antropologijos prieigą, ji tyrė vietinių žmonių požiūrį į sunkumus, kylančius dėl pavasariinių potvynių. Iš tyrimo aiškėja, kad moterų ir vyrų požiūris į kasmetinius potvynius yra nevienodas – moterys labiau pabrėžia buitinius nepatogumus, o vyrai linkę romantizuoti ir atkreipti dėmesį į gamtos grožį. Vis dėlto antropologė teigia, kad neracionalus pasirinkimas iš tiesų yra racionalus, o *įsivietinimas* yra toks svarbus, kad nėra pernelyg sureiškminama nepatogi vieta.

Mantas Davidavičius kalbėjo apie saugomų teritorijų problemas Lenkijoje. Pranešime „Kirsti ar nekirsti, arba Ekologinių sąmonių sandūra Belovežo girioje“ jis pristatė lauko tyrimą, atliktą Belovežo miestelyje Belovežo girios nacionaliniame parke. Kadangi Belovežo sengirė įrašyta į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą, joje yra griežtai ribojami kirtimai. Nepaisant to, daug medžių yra kertama. Padėtis yra labai įtempta dėl dviejų skirtingų ekologinių sąmonių susidūrimo, suskaldžiusio Belovežo miestelio visuomenę ir joje esančias mokslines ir religines institucijas į priešiškas stovyklas. Pirmoji jų, pasisakanti už miškų priežiūrą kertant medžius, atstovauja Belovežo miškininkystės tyrimų ir studijų institucijoms, girininkijai ir Katalikų bažnyčiai, o antroji, kovojanti už natūralios sengirės išlaikymą, yra remiama akademinų gamtos tyrimų institucijų, Nacionalinio parko direkcijos ir Ortodoksų bažnyčios. Miško kirtimo šalininkai teigia, kad mišką būtina kirsti dėl išplitusio žievėgraužio tipografo (*Ips typographus*). Jų santykis su giria yra panašus į vyresniojo brolio santykį su jaunesniuoju, kuris negali išgyventi savarankiškai – juo reikia nuolatos rūpintis. Priešingos stovyklos požiūris yra kitoks – miškai gyvuoja nepriklausomai nuo žmo-

Seminaro dalyviai kalbasi apie sengirių išsaugojimą su režisieriumi Mindaugu Survila.
Vinco Žičkaus nuotrauka, 2018

gaus, tačiau tada žmogui nelieka vietos ir jis tampa panašus į kenkėją, panašiai kaip medkirčių pusėje – vabalas. Pranešimu nesiekama palaikyti vieną ar kitą laikyseną, tačiau keliami mintis, kad dviejų stovyklų buvimas užtikrina tam tikrą pusiausvyrą ir lemia proceso dinamiką.

Girios saugojimo tema buvo plėtojama ir pokalbyje su dokumentinio filmo „Sengirė“ režisieriumi Mindaugu Survila. Pokalbis šiuo atveju kėlė kitus klausimus – kaip pagilinti visuomenės žinias apie gamtą ir kaip šis filmas bei nauji režisieriaus sumanymai, tarp jų ir filmo panaudojimas gamtos pamokose mokyklose, galėtų prisidėti prie brandžių miškų kūrimo ir išlankymo Lietuvoje.

Gamtosaugos ir tradicijos santykius toliau nagrinėjo apskritojo stalo pokalbis „Tradicinė kultūra ir gamtosauga: nutolimai, priartėjimai, sampynos“. Jame dalyvavo gamtininkai Giedrius Vaivilavičius, Mindaugas Lapelė ir Žymantas Morkvė-

nas, o Henrikas Gudavičius, negalėjęs atvykti iš Liškiavos, atsiuntė seminarui skirtą laišką. Pokalbininkai pabrėžė, kad gamtą reikia ne saugoti (nes tada tenka kovoti), bet puoselėti. Dabartinė gamtosauga, grįsta mokslo tyrimais, nustato mokslinius kriterijus saugomoms rūšims ar buveinėms apibrėžti, tačiau nekreipia dėmesio į socialines ar dvasines vertybes. Gamtosauga turėtų būti ne kova, o susigyvenimas su gamta – medžiais, vėju, lietuviškomis orchidėjomis, ganomais gyvuliais ir t. t. Štai Dzūkijos nacionalinis parkas buvo steigiamas siekiant išsaugoti nelieštą mišką, tačiau iš tiesų ši parką sukūrė vietiniai žmonės kartu su gamta. Kultūrinis kraštovaizdis yra jų bendras kūrinys. Vienintelis tinkamas atsakas į gamtosaugines problemas – įsibuvimas į gamtą, santykių su ja užmezgimas ir tiesioginė patirtis.

Antroji seminaro dalis buvo sutelkta į gamtos ir ekologijos sampratą lietuvių tradicinėje kultūroje – mąstyme, kūrybinėje

išraiškoje, kalboje ir kasdienėje praktikoje. Jurgos Sadauskienės pranešimas „Žmogaus santykis su gyvūnija lietuvių pasakose“ nukėlė į seniausius laikus ir atskleidė archajišką gyvūnų sampratą, gerokai besiskiriančią nuo šiuolaikinės. Pranešėja išskėlė pamatinius klausimus: ar santykis su gyvūnais yra antropocentris ar lygiavertis? Ar pasakose yra gyvūnų tausojimo idėja? Ar žmogaus ir gyvūno santykiams būdinga empatija ir darnumas? Iš tyrimo paaiškėja, kad pasakose gyvūnai yra sudievinami, o medžioklei taikomos tam tikros etinės nuostatos (pvz., negalima žudyti miegančio gyvūno). Archajiškos pasakos iš esmės skiriasi nuo antikinės ir krikščioniškos literatūros kūrinių, kuriuose vyrauja antropocentrisis požiūris. Pasakose jis visiškai priešingas – gyvūnai vaizduojami kaip valdovai arba dievybės (pvz., meška atstovauja Dievui arba Giltinei), tačiau niekada netampa Velnio įsikūnijimu. Žmogus neturi nei tokių galių, nei tokių žinių, kokias turi gyvūnai, todėl visa tai jis gali įgyti tik iš gyvūnų. Tikrai vėlyvuose siužetuose žmogus tampa pranašesnis už gyvūnus, juos apgaudamas gudrumu; patys gyvūnai yra išmintingi, tačiau ne gudrūs ar klatingi. Gyvūnai pasakose yra ir empatiški, ypač iš mirusiųjų paveldėti gyvuliai (pvz., motinos palikta karvutė). Kuo gyvūnas labiau sužmoginamas, tuo labiau pabrėžiama, kad jis nusipelno žmogiško santykio.

Gyvūnų temą rutuliojo ir šių eilučių autorės pranešimas „Šventasis sambūvis: apie laukinius gyvūnus žemdirbio sodyboje“. Jo tikslas buvo atskleisti, kodėl laukiniai gyvūnai įsikuria žmonių sodybose ir kodėl žmogus tokius gyvūnus gerbia bei saugo. Nagrinėti keturi sinantropiniai gyvūnai: žaltys, žebenkštis, gandras ir kregždė; jie tapo sodybų įnamiais nuo pat sėslaus gyvenimo pradžios, kai tik žemdirbystės ūkinė veikla (miškų kirtimas,

atviri plotai, ganyklos, gyvulių ūkis) jiems sukūrė palankias sąlygas žmonių gyvenamoje aplinkoje maitintis ir vesti jauniklius. Priešingai nei naminiai gyvūnai (galvijai, paukščiai, arkliai, šunys ar kt.), žaltys, žebenkštis, gandras ir kregždė neteikia žmogui bent kiek labiau apčiuopiamos naudos (išskyrus gal tik nedidelį indėlį naikinant (išskyrus gal tik nedidelį indėlį naikinant laukų ir svirnų kenkėjus), tačiau jiems priskiriama ypač didelė religinė vertė net keturiose srityse: namų apsaugos, gyvulių globos, sėkmingo derliaus ir, galiausiai, šeimos laimės, gyvybės ir sveikatos. Visi šie vaidmenys yra sakralizuoti, gyvūnai tampa dievybių įsikūnijimu (kregždė ir gandras – Perkūno, žaltys ir žebenkštis – Žemėpačio), o jų ryšys su žmonėmis yra toks glaudus, kad gyvūnų sielos laikomos žmonių sielų dalimi bei protėvių ir gimniasčių kūdikių įsikūnijimu. Tokie glaudūs, religiški įprasminimai santykiai leidžia kalbėti apie šventąjį sambūvį – ekologinę sistemą, kuri apima ir suvienija ne tik gamtinį, bet ir šventąjį pasaulį.

Namų temą tęsė Aistės Andriušytės pranešimas „Kaip su aplinka draugauja namai“. Ji pradėjo nuo to, kad paprastai ekologišku namu vadinamas aplinkai poveikio nedarantis statinys (visų pirma tvarus, neteršiantis aplinkos). Tai labai ribota samprata. Apie ekologišką namą iš tiesų galima kalbėti tik tada, kai yra visybiškas namo ir jo dalių santykis su visybiška aplinka. Atsakymą, kaip pastatyti tokį namą, duoda japonų architektų išmintis: architektas ateina į vietą ir žiūri, ko jai (vietai) reikia, o ne atvirksčiai. Senovės Romos architektas Vitruvijus yra apibrėžęs tris namui būtinas savybes: nauda, grožis ir tvirtumas. Tačiau prie šių trijų svarbių reikalavimų reikėtų pridėti ir ketvirtąjį – simbolinę, dvasinę namo reikšmę. Lietuvių etninės architektūros ir senosios religijos tyrimai rodo, kad sakralinė dimensija namuose

yra itin svarbi. Siekiant suteikti namams šventumo, buvo pasitelkiami ir konstrukciniai sprendimai, ir puošyba. Kita vertus, namais galima laikyti ne tik sodybą, bet ir visą savo kraštą, – taip atsiranda šventasis kraštovaizdis, kuris perduodamas iš kartos į kartą; kitaip tariant, randasi vietos dvasia, kuri, cituojant V. Daujotytę, yra „gamtos, jos geografinių koordinacijų programa, duotybė, vienintelė, unikali realizacija krašte, vietoje, kurioje vienu ar kitu būdu veikia sąmonė, perimanti ir perimama“.

Du paskutiniai seminaro pranešimai buvo skirti pamatiniams gamtos pradams – žemei ir vandeniui, jų suvokimui prigimtinėje lietuvių kultūroje. Kristina Rutkovska pranešime „Žemės konceptas lietuvių kalboje ir literatūroje“, remdamasi Jerzy Bartmiński kognityvinės lingvistikos metodu, nagrinėjo žemės sampratą, išryškėjančią iš kontekstų ir konotacijų. Pradėjusi nuo etimologinių duomenų, pranešėja pabrėžė, kad tik labai archajiškos kalbos, tarp jų ir lietuvių, yra išlaikiusios etimologinį ryšį tarp žemės ir žmogaus. Žemės konceptą ji nagrinėjo iš trijų perspektyvų: egzistencinės žmogaus patirties (žemė kaip pasaulis), žemdirbio (dirbama žemė) ir galiausiai žmogaus, gyvenančio kartu su kitais žmonėmis (žemė kaip tėvynė, šalis). Ryškiausias žemės fizinės ir metaforinės savybės – ji didelė, kieta, riebi, kvapni, dosni, tyli, jautri (verkia, dreba) ir kt. Iš nagrinėtų lietuvių kalbos pavyzdžių atrodo, kad žemė žmogui pirmiausia yra jo gyvenamoji erdvė. Žmogui, dirbančiam žemę, ji glaudžiai susisieja su jo gyvenimo prasme ir jausmais.

Vykinto Vaitkevičiaus pranešimas „Iš kraštovaizdžio tyrinėjimų: šaltiniai, versmės, verdenės“ atvėrė platų šaltinių lankymo ir jų vandens naudojimo vaizdą ir atskleidė šventiesiems šaltiniams teikiamus bruožus. Lietuvoje šaltinių yra labai daug, tačiau jie mažai tirti, dar ir šiandien

galima rasti naujų, nežinomų šaltinių, – ne visus juos žmonės prakalbina, užmezga ryšį. Daugiausia šaltinių yra miškuose, o sodybose prie namų jų pasitaiko retai. Šventiesiems šaltiniams būdinga, kad išlaidoms tam tikras atstumas iki namų – nei per didelis, nei pernelyg artimas. Gydančiųjų šaltinių galia tiesiogiai nesusijusi su vandens sudėtimi. Vis dėlto, palyginus dvidešimt penkis gerai ištirtus šaltinius senosiose Aukštaitijos šventvietėse, matyti, kad jie pasižymi išskirtinėmis fizinėmis bei cheminėmis savybėmis ir didesniu mineralizacijos laipsniu nei neutralūs. Priešingai, Katalikų bažnyčia, įšventindama šaltinius, rinkosi tokius, kurių vanduo neturi nei kvapo, nei išskirtinio skonio. Šaltiniai būna kylantys ir krintantys, tačiau tai neatsispindi jų pavadinimuose. Pavadinimai įvairuoja priklausomai nuo vietinės tarmės – abiejų tipų šaltinius linkstama vadinti *versmėmis* šiaurės ir rytų Lietuvoje, o visur kitur – *šaltiniais*. Šiaurės vakarų Lietuvos šaltiniai dar vadinami ir *verdenėmis*. Visi šaltiniai, nesvarbu, kaip jie būtų vadinami, laikomi nepaprastais, nes jie *verda, kupa*. Šaltinių šventumo mitinis raktas yra jų ypatinga prigimtis, suderinanti priešingas jutimines savybes – jie verda kaip karštas vanduo, tačiau tas vanduo yra šaltas.

Seminaras atskleidė keletą svarbių dalykų, kurie nuolat kartojosi skirtingų sričių mokslininkų pranešimuose. Gamtosauga ir ekologinis mąstymas negali gyvuoti atsietai nuo gamtojautos, nes tik gilus gamtos pajautimas ir tiesioginė patirtis sukuria sąlygas gamtos ir žmogaus bendrystei, jų darniam ekologiniam sambūviui. Siekiant išsaugoti gamtą, reikia eiti ne ribojimų, draudimų ar grėsmių iškėlimo keliu, o stengtis atskleisti bei palaikyti dvasines, estetines ir socialines vertybes, gimstančias iš darnaus ir lygiaverčio santykio su aplinka. Lietuvių prigimtine kultūra, jos įvairialypės

apraiškos (dainos ir pasakos, tradicinė namų statyba, santykis su gyvūnais ir augalais, pagarbūs požiūris į žemę, šaltinius ir kt.) išlaidė jautrų ir draugišką santykį su aplinka ir perduoda mums gilųjį ekologinį mąstymą, kuris kaip niekad aktualus šiandien. Prigimtinė kultūra yra svarbi ne kaip išorinė tradicijų raiška, o kaip mąstymo būdas, kuris leidžia puoselėti Žemę ir Žmogų. Prigimtinės kultūros vertybės gali ir šiandien toliau gyvuoti naujais pavidalais, nes jos slypi ne etnografinėse formose, bet sąmonėje.

Baigdama apžvalgą dar pridursiu, jog seminaras vyko iki šiandien išlikusioje XIX a. pabaigos suvalkietiškoje sodyboje, puoselėjamoje Aurelijos ir Vydo Rutkų ir šiuo metu pritaikytoje kaimo turizmui, šventėms ir pažintinei veiklai. Seminaro dalyviai turėjo progą apžiūrėti senovinius pastatus, nakvoti etnografinėse klėtelėse ir išbandyti senovines girnas (patirdami,

koks sunkus darbas yra malimas). Į sodybą atvykęs žiobrininkas Valteris Povilaitis rodė, kaip pagal vietinę tradiciją ant laužo kepami žiobriai (vietinė žiobriavimo Nemune tradicija yra įtraukta į Lietuvos nematerialaus paveldo sąrašą). Daug džiaugsmo suteikė ir seminarą praturtino ekskursija po Sudargo piliakalnių, kurią vedė ir daug įdomybių papasakojo V. Vaitkevičius. Didelė dovana seminaro dalyviams buvo ir kamerinio choro „Aidija“, vadovaujamo Romualdo Gražinio, koncertas, kurį vainikavo Broniaus Kutavičiaus kūrinys – oratorija „Iš jotvingių akmens“.

Seminaro pranešimų ir diskusijų vaizdo įrašai skelbiami Prigimtinės kultūros instituto svetainėje (<http://www.prigimtine.lt/lt/seminarai/xv-seminaras/programa/>).

Daiva Vaitkevičienė